

Henryk Paprocki

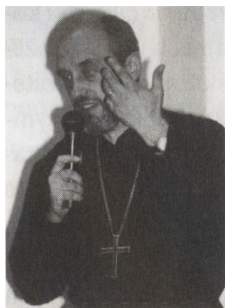
Diakonisy : (historia i współczesność)

Elpis 4/6, 261-272

2002

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

DIAKONISY (Historia i współczesność)

W przedchrześcijańskich kultach antycznych kobiety często pełniły funkcje kapłańskie¹. Stary Testament wzmiankuje kobiety pilnujące wejścia do Namiotu Spotkania, później także bram Świątyni (*Wj* 38, 8; *1 Sm* 2, 22)², ale nie wiemy, jakie konkretne funkcje spełniały, a także mówi o kobietach-sędziach (Debora, *Sdz* 4, 4)³ i kobietach-prorokiniach (Miriam, *Wj* 15, 20 i Hulda, *4 Krł* 22, 14)⁴. W Nowym Testamencie Apostoł Paweł pisze o wdowach spełniających określone zadania w gminie (*1 Tm* 5, 3-16)⁵ i o prorokiniach (*1 Kor* 11, 5-6; 14, 33-36)⁶ oraz przekazuje pozdrowienia diakonisse Febie z Kościoła w Kenchrach w Północnej Achai (*Rz* 16, 1-2). Z późniejszych zachowanych dokumentów wynika, że szczególne znaczenie w Kościele odgrywały wdowy⁷, chociaż Klemens Aleksandryjski podaje, że słowo Boże docierało do środowisk świeckich głównie przez diakonisy⁸. Bardziej znaczące są świadectwa z syryjskiego kręgu kulturowego, gdzie *Konstytucje Apostolskie* nazywają diakonisy obrazem Ducha Świętego⁹ i wyraźnie mówią o ich określonych funkcjach

¹ Por. J. Leibold, *Die Frau in der antiken Welt und Urchristentum*, Leipzig, 1954.

² J. F. Craghan, *Księga Wyjścia*, [w:] *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego*, Warszawa, 2000, s. 357.

³ T. L. J. Mafico, *Księga Sędziów*, [w:] Tamże, s. 462-464.

⁴ R. de Vaux, *Les institutions de l'Ancien Testament*, Paris, 1960, II, s. 248. Św. Łukasz wymienia w swojej Ewangelii (2, 36-37) Annę Prorokinię, która „nie rozstawała się ze świętą, służąc Bogu w postach i modlitwach dniem i nocą”.

⁵ H.-H. Schroeder, *Pierwszy List do Tymoteusza*, [w:] *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego*, s. 1587-1588.

⁶ J. Lambrecht, *Pierwszy List do Koryntian*, [w:] Tamże, s. 1474-1475, 1481.

⁷ Por. Hermas, *Pasterz* 8, 2-3; 38, 10; 50, 8-9; 56, 7; 103, 1-2; 104, 1-2, Sch 53, s. 96, 160, 212, 232, 342, 344-346; Hipolit Rzymski, *Tradycja Apostolska* 10, Sch 11, s. 66.

⁸ Klemens Rzymski, *Kobierce* III, 6. 53, 3-4, przeł. J. Niemirska-Pliszczyńska, Warszawa, 1994, s.259.

⁹ „Diakon asystuje (biskupowi) jak Chrystus Ojcu ... Uważajcie diakonisy za reprezentantki

liturgicznych przy chorych kobietach i przy chrzcie kobiet¹⁰. Pochodzący z tego samego regionu *Testamentum Domini nostri Jesu Christi* (koniec V wieku) wspomina, że diakonisy trwają przy bramach domu Bożego, zanoszą komunię chorym kobietom, służą radą biskupowi i prezbiterom, i mają pierwszeństwo wśród kobiet¹¹. Z powyższych danych wynika, że w V wieku funkcje liturgiczne diakonis ograniczały się do sakramentu chrztu i zanoszenia komunii chorym kobietom. Prawo Kościoła bizantyjskiego i prawo cesarskie uważało diakonisy za członkinie stanu duchownego. Szósta nowela Justyniana podaje, że diakonisy należą do stanu duchownego (gr. *hierosyni*) oraz wymienia zasady według których należy wyświęcać biskupów, kapłanów i diakonów mężczyzn oraz kobiety (gr. *diakonous arrenas kai theleias*). Trzecia nowela wpisuje diakonisy do stanu duchownego i mówi, że przy katedrze Hagia Sophia było stu diakonów i czterdzieści diakonis¹². Teksty liturgiczne wymieniają kilka kanonizowanych diakonis, jak Febę (wspomnienie 3 IX), Sosannę Palestyńską (wspomnienie 15 XII), Poplię Antiocheńską (wspomnienie 9 X) i Olimpię Konstantynopolitańską (wspomnienie 25 VII), uważając Febę za wzór diakonisy¹³. Już w V i VI wieku na Zachodzie spotykamy się z zakazem święcenia diakonis, wydanym przez I synod w Orange w 441

Ducha Świętego” (II: 26, 5-6), *Les Constitution Apostolique par M. Metzger*, Paris, 1985, I, s. 238-239.

¹⁰ Diakonisy poza tym pilnowały bramy świątyni, przeznaczonej dla kobiet (II: 57; VIII: 11, 11; 28, 6), sprawdzały przybyszów (II: 58, 6) i spełniały posługę charytatywną (III: 16, 1). Por. zwłaszcza VIII: 28, 6: „Diakonisa nie błogosławi i nie spełnia niczego, co spełniają kapłani i diakoni, ale pilnuje bram i asystuje kapłanowi podczas chrztu kobiet z powodu przyzwoitości” (*Les Constitution Apostolique*, Paris, 1987, III, s. 230-231).

¹¹ *Testamentum Domini nostri Jesu Christi*, ed. I. E. Rahmani, Moguntiae, 1899, s. 27, 47, 143.

¹² Justiniani Novella 3: Ad Epiphanium Patriarcham Constantinopolitanum, anno 535, [w:] *Enchiridion fontium historiae ecclesiasticae antiquae*, ed. C. Kirch, Freiburg, 1965, s. 572; por. E. Theodorou, *Le féminisme des textes liturgiques orthodoxes*, [w:] *La Mere de Jésus-Christ et la communion des saints dans la liturgie*, Roma, 1986, s. 279; por. N. Markow, *Diakonissy*, [w:] *Prawosławna bogosłowska encyklopedija*, Pietrograd, 1903, IV, kol. 1069-1071.

¹³ E. Theodorou, *Le féminisme des textes liturgiques orthodoxes*, s. 278; Sozomen wspomina (HE VIII, 9), że biskup Nektarios wyświęcił na diakonisz młodą wdowę Olimpię (Hermiasz Sozomen, *Historia Kościoła*, przeł. S. Kazikowski, Warszawa, 1980, s. 538); E. Theodorou, *L'institution des diaconesses dans l'Église orthodoxe et la possibilité de sa rénovation*, „Contacts” 41:1989, z. 146, s. 124-125.

roku (kanon 26) i synod w Epaon w 571 roku (kanon 21)¹⁴. Na Zachodzie znamy imiona diakonis sprzed V wieku (Medarda, Helena córka Remigiusza i św. Radegunda, żona Klotara I), jak i z czasów późniejszych (historia zachowała pamięć o 37 znanych z imienia diakonisch¹⁵). W 799 roku Leon III i Karol Wielki wkraczali tryumfalnie do Rzymu z diakonischami i szlachetnymi damami (łac. *cum diaconissis et nobilissimis matronis*), a w XI wieku o diakonischach pisali Benedykt VIII (1012-1024), Jan XX (1024-1033) i Leon IX (1049-1054). W epoce karolińskiej istniało *Ordo ad diaconam faciendam* i *Ordinatio abatissae canonicam regulam profitentis*, przełożone klasztorów żeńskich nazywano diakonischami, wyświęcanym wdowom wręczano stułę, a profeskom w zakonach kartuskich manipularz¹⁶. Z IV wieku posiadamy wiele świadectw z całego Kościoła o święceniu diakonis, najczęściej przełożonych klasztorów, na przykład św. Olimpia była przełożoną klasztoru niedaleko katedry Hagia Sophia w Konstantynopolu¹⁷. Od końca VII wieku na Wschodzie diakonischami często zostawały żony kapłanów z chwilą wyboru ich mężów na biskupów, zgodnie z 48 kanonem Soboru in Trullo¹⁸. Do końca XI wieku święcenia diakonisy miały także przełożone dużych monasterów¹⁹. *Euchologion Białego Klasztoru* w Egipcie błaga w modlitwie wstawienniczej anafory za „...egzorcystów, wstrzemięzliwych, diakonisy, eunuchów, dziewice, wdowy...”²⁰. I to

¹⁴ „Diaconae omnimodis non ordinandae; si quae iam sunt, benedictioni quae populo impenditur capita submittant” (*Mansi* VI, 440); „Viduarum consecrationem, quas diaconas vocitant, ab omni regione nostra paenitus abrogamus, sola eis poenitentiae benedictione, si converti ambiunt, inponenda” (CC 148A), por. L. Szafrński, *Diakonisa*, „Novum” 9:1979, z. 4-5, s. 170-192; tenże, *Diakonisy i ich rola w pierwotnym Kościele*, „Vox Patrum” 9:1989, z. 17, s. 741.

¹⁵ L. Szafrński, *Diakonisy i ich rola w Kościele*, s. 751.

¹⁶ Por. L. Szafrński, *Diakonisy i ich rola w pierwotnym Kościele*, s. 741-742; E. Theodorou, *L'institution des diaconesses dans l'Église orthodoxe et la possibilité de sa rénovation*, s. 128.

¹⁷ E. Theodorou, *L'institution des diaconesses dans l'Église orthodoxe et la possibilité de sa rénovation*, s. 138-141; É. Behr-Sigel, *Le ministère de la femme dans l'Église*, Paris, 1987, s. 153-155; É. Behr-Sigel, K. Ware, *L'ordination de femmes dans l'Église orthodoxe*, Paris, 1998, s. 61.

¹⁸ N. Markow, *Diakonisy*, kol. 1070.

¹⁹ É. Behr-Sigel, K. Ware, *L'ordination de femmes dans l'Église orthodoxe*, s. 61.

²⁰ *Le Grand Euchologe du Monastere Blanc*, ed. E. Lanne, Paris, 1958, s. 300; por. R. Gryson, *Le ministère des femmes dans l'Église ancienne*, Gembloux, 1972; A. G. Marti-

są właściwie jedyne dane na temat diakonis i ich roli w Kościele²¹.

* * *

Przepisy starożytnego prawa kościelnego również nie były zbyt obfite jeśli chodzi o opis funkcji diakonis. Określały przede wszystkim wymagany wiek do święceń diakonis, zezwalając wyświęcać tylko te kobiety, które przekroczyły czterdziesty rok życia²². Z kanonów tych można również wnioskować, że diakonisami były dziewice lub wdowy. Nie mogły one wstępować w związki małżeńskie, a w wypadku ich zawarcia były automatycznie ekskomunikowane²³. Zabroniono także wyświęcać według odrębnego rytu *presbiterydy* czyli przełożone diakonis²⁴ oraz zajęto stanowisko wobec powracających do Kościoła paulicjan, uznając wszystkie sprawowane w tej sekcie święcenia, w tym także diakonis, za nieważne²⁵. Rola diakonis malała wraz ze wzrostem znaczenia życia mniszego. W końcu dwa różne powołania - mnisze i diakonisy -

mor, *Les diaconesses. Essai historique*, Roma, 1982 (z błędnymi tłumaczeniami koptyjskich tekstów liturgicznych); U. Zanetti, *Y eut-il des diaconesses en Égypte?*, „*Vetera Christianorum*” 27:1990, s. 369-370.

²¹ E. Theodorou, *Heroides tes christianikes agapes. Hai diakonissai dia tou aionon*, Ateny, 1949; F. X. Arnold, *La femme dans l'Église*, Paris, 1955.

²² „Na diakonisę należy wyświęcać kobietę nie młodszą niż czterdziestoletnią, a przy tym po dokładnym zbadaniu” (Sobór Chalcedoński, kan. 15, *Mansi* VI, 1228); „Nie wolno wyświęcać diakonisy przed czterdziestym rokiem życia” (Sobór in Trullo, kan. 14, *Mansi* XI, 950); „Święte kanony nakazały wyświęcać diakonisę po czterdziestym roku życia” (Sobór in Trullo, kan. 40, *Mansi* XI, 952).

²³ „Jeśli natomiast [diakonisa] po przyjęciu święceń i służeniu przez pewien czas wstąpi w związek małżeński to taka, jako znieważająca łaskę Bożą niech będzie oddana anatemie wraz z tym, który się z nią połączył” (Sobór Chalcedoński, kan. 15, *Mansi* VI, 1228); „Diakonisa, która z poganinem dopuściła się nierządu, może być dopuszczona do wspólnoty, ale do Eucharystii może być dopuszczona dopiero w roku siódmym, i to oczywiście pod warunkiem, że żyje w czystości. (...) My natomiast nie pozwolimy, iżby ciało diakonisy, jako że jest uświęcone, popadło w niewolę cielesną” (Św. Bazyle Wielki, kan. 44, *List do Amfilocha*, [w tegoż:] *Listy*, przeł. W. Krzyżaniak, Warszawa, 1972, s. 211).

²⁴ „Nie należy wyświęcać w Kościele tak zwanych prebiteryd czyli prowadzących” (Synod w Necezarei, kan. 11, *Acta et Symbola conciliorum quae saeculo quarto habita sunt*, ed. E. J. Jonkers, Leiden, 1954, s. 88). Obrzęd święceń prebiterydy nie zachował się.

²⁵ Sobór Nicejski I, kan. 19. Być może, w tym wypadku chodzi o kandydatki na diakonisy, które w wieku 25 lat otrzymywały błogosławieństwo na noszenie odrębnych szat i do 40 roku życia mogły pozostawać w domu rodziców, po czym były święcone na diakonisy (por. komentarz w: *Knjga prawil*, Montreal, 1971, I, s. 82).

złąły się w jedno powołanie zakonne²⁶. Mateusz Blastares (ok. 1335 roku) informuje, że za jego czasów diakonisy nie uczestniczyły w Eucharystii, podczas gdy św. Symeon z Tesaloniki (XV wiek) o diakonisach już nie wspomina²⁷. Funkcja diakonis w Kościele najprawdopodobniej zaniknęła wtedy, gdy zaczęto powszechnie przyjmować mnisze porządku *Typikonu ławry św. Saby* jako ogólnie obowiązujące dla całego Kościoła prawosławnego²⁸. Nie wydano jednak żadnego oficjalnego dokumentu, który zakazywałby święć diakonisy.

* * *

Pewne światło na problem funkcji diakonis może rzucić zachowany w starych *euchologionach* bizantyjskich ryt święć diakonisy. Jakub Goar zamieszcza go w wydany przez siebie *euchologionie*, w części zwanej „*Variae lectiones*”, obejmującej różne warianty tekstu²⁹. Obrzęd ten miał zapewne powszechne zastosowanie, bo świadczy o tym jego obecność w wielu zachowanych zabytkach³⁰. Z badań Evangelosa Theodorou wynika, że ryt święć diakonisy zachował się przez wiele wieków w żeńskich monasterach greckich³¹. Miguel Arranz nazywa ten obrzęd „zadziwiającym”³², chociaż jest on dobrze znany nie tylko liturgicznej tradycji bizantyjskiej, ale także syro-jakobickiej i nestoriańskiej³³, pozostających pod wpływem Bizancjum³⁴. A oto zachowany opis święć bizantyjskich diakonis, przekazany przez *Euchologion Goara*:

²⁶ S. W. Troicki, *Diakonissy w prawosławnej Cerkwi*, Sankt Petersburg, 1912.

²⁷ S. H., *The Byzantine Deaconess*, „Sobornost” 13:1978, s. 595.

²⁸ M. Arranz, *Istoriczeskije zamietki o czynoposledowanijach tainstw po rukopisiam grieszeskiego jewchologija*, [Roma], 1979, s. 153.

²⁹ *Euchologion sive Rituale Graecorum*, Venetiis, 1730, s. 218-219 (Oratio in diaconissae ordinatione).

³⁰ Por. *Euchologion Barberinus* gr. 336 z VIII w., k. 169; *Euchologion Bessariona* z XI-XII w., k. 45; *Euchologion Koalen* gr. 213 z 1027 r., k. 32.

³¹ E. Theodorou, *He „cheirotonia” he „cheirotestia” ton diakonisson*, Ateny, 1954.

³² M. Arranz, *Istoriczeskije zamietki o czynoposledowanijach tainstw po rukopisiam grieszeskiego jewchologija*, s. 170.

³³ Por. H. Denzinger, *Ritus Orientalium*, Würzburg, 1864, II, s. 71, 261.

³⁴ E. Theodorou, *L'institution des diaconesses dans l'Église orthodoxe et la possibilité de sa rénovation*, s. 131.

Po odprawieniu świętej anafory i otwarciu [królewskiej] bramy, zanim diakon wygłosi „Wszystkich świętych wspomniawszy”³⁵, przyprowadza się kandydatkę do biskupa, który głośno mówi „Boska łaska”³⁶. Kandydatka pochyla głowę, a biskup kładzie na jej głowie swą rękę i czyniąc trzy znaki krzyża modli się w ten sposób:

Święty i Wszchemogący Boże,
który przez narodzenie w ciele z Dziewicy
Jednorodzonego Twego Syna
i Boga naszego uświęciłeś kobietę
i nie tylko mężczyznom, ale również i kobietom
udzieliłeś łaski Świętego Twego Ducha,
sam, Władco, wejrzyj teraz na tę oto służebnicę Twoją,
wezwyj ją do dzieła swej posługi (gr. *diakonias*)
i ześlij na nią obfity dar Świętego Twego Ducha,
zachowaj ją w wierze prawosławnej
i w życiu nieskalanym według Twojej woli,
wypełniającą zawsze swoje posługiwanie (gr. *leitourgian*).
Albowiem Tobie przynależy wszelka chwała, cześć i pokłon,
Ojcu i Synowi, i Świętemu Duchowi,
teraz i zawsze, i na wieki wieków. Amen.

Po odpowiedzi „Amen” jeden z diakonów odmawia ektenię:

W pokoju do Pana módlmy się.
O pokój z wysokości i zbawienie dusz naszych, do Pana módlmy się.
O pokój całego świata [...].
Za arcybiskupa naszego *N*, za jego posługę, pomyślność, trwanie,
pokój, zdrowie, zbawienie i za dzieła rąk jego, do Pana módlmy się.
Za wyświęcaną teraz diakonisę *N* i za jej zbawienie, do Pana
módlmy się.
Aby łaskawy Bóg dał jej nieskalane i bezgrzeszne posługiwanie,
do Pana módlmy się.
Za najpobożniejszego i miłującego Boga imperatora naszego *N*,

³⁵ Chodzi tu o ektenię po anaforze.

³⁶ Starożytnie euchologiony podają jedynie pierwsze słowa formuły liturgicznej.

za jego urzędy i wojsko, do Pana módlmy się.
O wybawienie nas od wszelkiego utrapienia, gniewu,
niebezpieczeństwa i niedostatku, do Pana módlmy się.
Wspomóż, zbaw, zmiłuj się i ochroń nas, Boże, łaską Twoją.

Podczas gdy diakon odmawia tę ektenię, biskup trzymając rękę
na głowie wyświęcanej, modli się tymi słowy:

Władco i Panie, który nie odrzucasz kobiet
poświęcających się z Bożego natchnienia
na godne posługiwanie (gr. *leitourgein*) w świętych Twych
przybytkach,
ale dopuszczasz je do regularnej posługi (gr. *taksei leitourgon*),
udziel łaski Świętego Twego Ducha i tej Twojej służebnicy,
która pragnie Ci się poświęcić
i pełnić tę zaszczytną służbę
podobnie jak ongiś udzieliłeś łaski służenia
Twojej Febie (*Rz 16, 7*) wezwanej do dzieła posługiwania.
Pozwól jej również, Boże,
trwać nienagannie przy świątyniach Twoich
i troszczyć się starannie o Twój przybytek.
Spraw, by okazała się doskonałą Twoją służebnicą,
zabiegającą szczególnie o swą skromność,
aby i ona stając przed sądem Chrystusa
otrzymała godną nagrodę za wierne wypełnianie obowiązków.
Przez łaskę, miłosierdzie i przyjaźń do człowieka
Jednorodzonego Syna Twego,
z którym błogosławiony jesteś
wraz z Najświętszym, Dobrym i Życiodajnym Twoim Duchem,
teraz i zawsze, i na wieki wieków. Amen.

Po odpowiedzi „Amen” biskup zakłada wokół jej szyi orarion³⁷ pod
maforium³⁸, opuszczając obydwaj jego końce z przodu. Diakon zaś z
ambony rozpoczyna odmawiać ektenię „Wszystkich świętych wspo-

³⁷ Otrzymanie orarionu świadczy o tym, że były to święcenia wyższe, a nie błogosławieństwo (por. E. Theodorou, *Le féminisme des textes liturgiques orthodoxes*, s. 279).

³⁸ Mowa o szalu kobiecym, podobnym w sposobie noszenia do biskupiego omoforionu, ale okrywającym głowę.

mniawszy”, Następnie po komunii Ciała i Krwi Pańskiej biskup podaje jej święty kielich, który ona przyjmuje, a potem stawia na świętym ołtarzu³⁹.

Trzy wyższe święcenia w Kościele prawosławnym miały i mają podobną strukturę. Składają się bowiem ze specjalnej inwokacji, którą biskup wypowiada głośno, i z dwóch modlitw odmawianych po cichu z nałożeniem rąk na głowę kandydata, który klęczy przy ołtarzu, po czym ubiera go w szaty liturgiczne, odpowiednie do stopnia, który otrzymał. Przy ich wkładaniu biskup mówi *Aksios*, czyli *Jest godny*, co śpiewem potwierdzają duchowni i wierni, dając przez to znak, że akceptują fakt dokonanej ordynacji. Oznacza to, że forma święceń jest bardzo skondensowana i „materia” odpowiada „formie”, to znaczy, że słowa uważane za właściwą formę sakramentu wymawiane są równocześnie z nałożeniem rąk, uważanym za materię tego sakramentu.

W Kościele prawosławnym słowa sakramentalnych modlitw są wymawiane podczas nałożenia rąk na głowę wyświęcanego i w tymże czasie cały Kościół modli się za wyświęcanego. Nie rozstrzygnięty natomiast pozostaje problem, która z modlitw powinna być uważana za właściwą modlitwę sprawczą tego sakramentu. Przeważa opinia, że jest nią pierwsza inwokacja, którą biskup odmawia głośno, trzymając rękę na głowie kandydata, chociaż istnieją poważne argumenty przeciwko takiemu stanowisku⁴⁰.

Święcenia diakonisy w niczym nie odbiegały od tego zasadniczego schematu, z czego wynika, że były to święcenia wyższe⁴¹. Starożytne euchologiony podają jedynie początkowe słowa inwokacji. Dla porównania przytaczam słowa ze święceń diakonatu:

Boska łaska, zawsze chorych uzdrawiająca i cierpiących niedostatek uzupełniająca, okazuje najpobożniejszego subdiakona *N.* diakonem, módlmy się przeto za niego, aby zstąpiła nań łaska Najświętszego Ducha⁴².

³⁹ J. Goar, *Euchologion sive Rituale Graecorum*, s. 218-219.

⁴⁰ N. P. Aksakow, *Priedanije Cerkwi i priedanija szkoły*, Moskwa, 2000, s. 134-207.

⁴¹ E. Theodorou, *L'institution des diaconesses dans l'Église orthodoxe et la possibilité de sa rénovation*, s. 133.

⁴² J. Goar, *Euchologion sive Rituale Graecorum*, s. 208. Na temat historii i znaczenia formuły święceń patrz: N. P. Aksakow, *Priedanije Cerkwi i priedanija szkoły*, s. 25-26, 104-224.

W starożytności słowa te były zapisane na specjalnej urzędowej karcie, którą oficjalny urzędnik zwany chartofilaksem, przynosił biskupowi w chwili święceń.

Należy więc stwierdzić, że święcenia diakonisy nie różniły się istotnie od święceń diakona. Zauważamy w nich jedynie następujące różnice:

1) według *Euchologionu Koalen gr. 213* z 1027 roku kandydatkę do święceń prowadzono do ołtarza [przez królewską bramę ikonostasu] z „głową pokrytą maforium”,

2) diakonisa nie klękała przy pierwszej inwokacji, jak to czynił diakon, ale tylko pochylała głowę. Nie jest to zresztą istotna różnica, gdyż zwyczaj klękania podczas święceń zakorzenił się w greckiej praktyce liturgicznej dopiero od XV wieku. Starożytne rękopisy mówią o pochylaniu głowy tylko podczas wymawiania formuły „Boska łaska” i o klękaniu podczas dwóch następnych modlitw⁴³,

3) diakonisa po komunii bierze z rąk biskupa święty kielich, nikomu go jednak nie przekazuje, ale od razu stawia na ołtarzu.

W modlitwach święceń (gr. *cheirotonia*) diakonisy na uwagę zasługuje użycie greckich terminów *leitourgein*, *taksei leitourgon*, występujących także w modlitwach święceń diakona. Można z tego wnioskować, że diakonisy aktywnie uczestniczyły w sakramencie Eucharystii. W języku greckim słowa te odnoszą się wyłącznie do czynności związanych ze służbą Bożą⁴⁴, nie można jednak ustalić jakie funkcje liturgiczne spełniały diakonisy przed V wiekiem. *Diakonos* to była osoba, która usługiwała przy stole. W tym sensie chrześcijańscy *diakoni* (i *diakonisy*?) pełnili także służbę przy stole eucharystycznym. Mateusz Blastares odrzucał jednak tego rodzaju możliwość, biorąc pod uwagę fakt, że diakonisa posługiwała bez rypidy (gr. *rypidion*) czyli wachlarza liturgicznego⁴⁵. Jest to jednak stanowisko dość późne, bo z XIV w., czyli z okresu, w którym święcenie kobiet wychodziło z praktyki, utraciło już właści-

⁴³ Tamże, s. 244-245; A. A. Dmitrijewski, *Stawlennik*, Kijów, 1904, s. 95. Na bizantyjskie święcenia duży wpływ wywarł ceremoniał dworski, według którego cesarz mianując urzędnika wygłaszał formułę: „W imię Ojca i Syna, i Świętego Ducha. Amen. Moja wielkość z Bożej łaski przemienia cię N. w...”. Były też przewidziane trzy pokłony przed cesarzem i całowanie jego rąk lub nóg.

⁴⁴ G. W. H. Lampe, *A Patristic Greek Lexicon*, Oxford, 1984, s. 795-796.

⁴⁵ J. Goar, *Euchologion sive Rituale Graecorum*, s. 219.

wie swoje poprzednie znaczenie, a funkcje diakonis ulegały stopniowej redukcji⁴⁶.

Istotne znaczenie ma też użycie greckiego terminu *charis* - łaska - w połączeniu z *diakonia* - diakonat. Łaska diakonatu jest bowiem terminem technicznym, związanym z posługą diakańską. Również przyjmowanie Eucharystii przy ołtarzu, a następnie wręczanie kielicha, świadczy o związku posługi diakonis z misterium Eucharystii. Powołanie się w drugiej modlitwie na przykład diakonisy Feby (*Rz* 16, 1) wskazuje, że chodziło też o posługę braciom, z czego można wnioskować, że połączenie obu obowiązków - liturgicznego i charytatywnego - należało do pierwszorzędných zadań posługi diakonis. Świeceń diakonis dokonywał wyłącznie biskup i było to wyraźnie zabronione kapłanom (Synod w Kartaginie, kan. 6). Diakonisy nie miały jednak nigdy prawa do otrzymania święceń kapłańskich. Tradycja głosi wyraźnie, że funkcje biskupa i kapłana są zarezerwowane wyłącznie dla mężczyzn, natomiast diakańskie dla mężczyzn i dla kobiet⁴⁷.

O święceń diakonis mówią także *Konstytucje Apostolskie* (VIII: 19, 1-20, 2):

Na temat diakonis ja, Bartłomiej, to oto przepisuję. O biskupie, ty nałożysz na nią ręce w obecności prezbiterów, diakonów i diakonis, i będziesz mówił:

Boże, Wieczny, Ojcze Pana naszego Jezusa Chrystusa (*2 Kor* 1, 3), Stwórczo mężczyzny i kobiety, Ty napełniłeś ducha Miriam (*Wj* 15, 20), Debory (*Sdz* 4, 4), Anny (*Lk* 2, 36) i Huldy (*4 Krz* 22, 14), Ty nie uznałeś za niegodne, że Twój Syn Jednorodzony zrodził się z kobiety. Ty w namiocie spotkania i w świątyni ustanowiłeś strażniczki świętych bram (*Wj* 38, 8; *1 Sm* 2, 22), Ty sam wejrzyj teraz na służebnicę Twoją, wyświecającą na diakonisę, daj jej Ducha Świętego i oczyść ją ze wszelkiej zmyślenia ciała i ducha (*2 Kor* 7, 1), aby godnie spełniała posługę, która zostaje jej powierzona na chwałę i sławę Chrystusa Twego, przez którego Tobie chwała i pokłon w Duchu Świętym na wszystkie wieki. Amen⁴⁸.

⁴⁶ Por. H. Paprocki, *Świecenia diakonisy w Kościele bizantyjskim*, „Vox Patrum” 4:1984, z. 6-7, s. 272-280.

⁴⁷ E. Theodorou, *Le féminisme des textes liturgiques orthodoxes*, s. 278; tenże, *L'institution des diaconesses dans l'Église orthodoxe et la possibilité de sa rénovation*, s. 131.

⁴⁸ *Les Constitutions Apostoliques*, III, s. 220-223.

* * *

Zachowane świadectwa historyczne pozwalają stwierdzić, że w XIV wieku zanika w Kościele prawosławnym posługa diakonis. Od dłuższego już czasu mniszki otrzymywały błogosławieństwo na wchodzenie do prezbiterium, natomiast diakonisy nie spełniały żadnych funkcji liturgicznych. Dopiero na początku XX wieku pojawiła się idea przywrócenia instytucji diakonis, nie można bowiem stwierdzić z całą pewnością, czy metropolita św. Filaret (Drozdow) w 1840 roku wyświęcił na diakonisę igumenię Marię (Margarita Michajłowna Naryszkina)⁴⁹. Wiadomo natomiast, że biskup Eginny św. Nektariusz (zm. 1920) wyświęcił w 1911 roku mniszkę na diakonisę⁵⁰. W Rosji problem ten dojrzewał od drugiej połowy XIX wieku i znalazł się na początku etapu realizacji w pierwszych latach XX wieku pod wpływem św. wielkiej księżnej Elżbiety Fiodorownej (zm. 1918), która zmarła jako męczennica w czasie rewolucji październikowej⁵¹. Podczas przygotowań do soboru Kościoła rosyjskiego za przywróceniem instytucji diakonis opowiadał się zwłaszcza biskup Eulogiusz Georgijewski⁵². Przywrócenie diakonatu kobiet figurowało w programie soboru, ale nie zostało zrealizowane z powodu dramatycznych warunków tamtych czasów.

Dopiero od lat siedemdziesiątych XX wieku przywrócenie diakonatu kobiet stało się ważnym problemem. Kwestia ta została postawiona w 1976 roku we wnioskach pierwszej międzynarodowej konferencji chrześcijan prawosławnych, odbytej w monasterze Agapia (Rumunia) pod przewodnictwem trzech biskupów reprezentujących Patriarchat Ekumeniczny Konstantynopola, Patriarchat Antiochii i Patriarchat Rumunii⁵³.

Również w 1988 roku konsultacja panprawosławna „Miejsce ko-

⁴⁹ Taisja mniszka, *Russkoje prawosławnoje ženskoje monaszestwo XVIII-XX wiekow*, Jordaniville, 1985, s. 40.

⁵⁰ Przyjmuje się, że św. Nektariusz wyświęcił diakonisę, niektórzy jednak utrzymują, że subdiakonisę, por. T. Matthaïakis, *Ho hosios Nektarios kefalas metropolitēs Pentapoleos*, Ateny, 1955, s. 270-272; K. Fitzgerald, *The Characteristics and Nature of the Order of Deaconess*, [w:] *Women and the Priesthood*, ed. T. Hopko, Crestwood N. Y., 1993, s. 90-91.

⁵¹ É. Behr-Sigel, K. Ware, *L'ordination de femmes dans l'Église orthodoxe*, s. 13.

⁵² *Otzywy jeparchialnych archijerejew po woprosu cerkownoj rieforny*, Sankt Petersburg, 1906, I, s. 84; III, s. 551.

⁵³ Por. *Agapia - Orthodox Women: their Role and Participation in the Orthodox Church*, Geneve, 1977.

biety w Kościele”, zwołana przez patriarchę Dymitra I na wyspie Rodos, wypowiedziała się jednogłośnie za przywróceniem diakonatu kobiet⁵⁴. Takie same decyzje podjęły też zgromadzenia kobiet w Damaszku w 1996 roku i w Konstantynopolu w 1997 roku⁵⁵.

Nie chodzi w tym wypadku jedynie o prostą rekonstrukcję archeologiczną, ale o zaktualizowanie tej funkcji w kontekście współczesnych potrzeb Kościoła i w wierności jego tradycji. Obecnie wiele posług w Kościele spełnianych jest przez kobiety, a niektóre z tych posług mają charakter typowy dla funkcji diakonis. Wydaje się, że przywrócenie diakonatu kobiet pozwoli także przemyśleć na nowo diakonat mężczyzn, który stał się wyłącznie posługą liturgiczną, całkowicie pomijającą ważny dla diakonatu aspekt działalności charytatywnej.

Od 1952 roku Kościół grecki posiada szkołę diakonis, ale jej absolwentki nie są wyświęcane i pełnią funkcje charytatywne oraz wychowawcze⁵⁶. Nie istnieją żadne przeszkody natury kanonicznej, jak stwierdził patriarcha Bartłomiej, aby wyświęcać kobiety na diakonisy. Być może, instytucja diakonis zostanie najpierw przywrócona w żeńskich monasterach, a dopiero w drugim etapie na parafiach. Przywrócenie w Kościele prawosławnym diakonatu kobiet wymagałoby także odpowiedniego przygotowania wiernych, przede wszystkim poprzez zaznajomienie ich z historią instytucji diakonatu kobiet⁵⁷.

⁵⁴ *La place de la femme dans l'Église orthodoxe et la question de l'ordination des femmes. Conclusion du Congrès théologique interorthodoxe (Rhodos, 30 octobre-7 novembre 1988)*, „Contacts” 41:1989, z. 146, s. 94-108; por. É. Behr-Sigel, *La Consultation interorthodoxe de Rhodos. Présentation et essai d'évaluation*, Tamże, s. 81-93.

⁵⁵ É. Behr-Sigel, K. Ware, *L'ordination de femmes dans l'Église orthodoxe*, s. 33-40.

⁵⁶ Tamże, s. 63; E. Theodorou, *Le ministère de diaconesses dans l'Église orthodoxe grecque*, [w:] *Études du Conseil oecuménique des Églises*, Nr 4: *La Diaconesse*, Geneve, 1967.

⁵⁷ M.-J. Aubert, *Des femmes diacones*, Paris, 1987; E. Grosder, *The Female Diaconate. An Historical Perspective*, Minneapolis, 1991.